

Людмила Мельниченко,
студентка 5 курсу
ННІ філології та журналістики
ЖДУ імені Івана Франка.
Науковий керівник: С. А. Яценко,
кандидат філологічних наук, доцент.

НАЗВИ ТРАДИЦІЙНИХ ВЕСІЛЬНИХ АТРИБУТІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА КАМ'ЯНКА ПОПІЛЬНЯНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано назви традиційних весільних атрибутів, досліджено семантику виявлених лексем, простежено історичні відмінності у використанні номінованих релій, розкрито способи виготовлення весільних атрибутів.

Мета нашого дослідження – виявлення та аналіз назв традиційних весільних атрибутів у говірці села Кам'янка Попільнянського району Житомирської області.

До весільної атрибутики належать основні компоненти здійснення ритуального обрядодійства, які містять у собі символічний зміст. На сучасному етапі з унесенням новацій у весільну обрядовість атрибутика зазнає помітних змін, утрачаючи архаїчні й традиційні риси, форми й змісти. Традиційний обряд весілля українців у відносній повноті компонентів та використання атрибутики побутував до 30-х років ХХ ст. майже без змін. У наступні десятиліття нігілістичне ставлення до народної культурної спадщини призвело до штучної перерваності ланцюга спадкоємності [4, с. 73]. Весільні атрибути мають давню історію та походження, тому необхідно дослідити їх семантичне функціонування в українській мові.

Важливе місце на весіллі відводиться хлі́|бов'і, який батьки молодої приймають від представників родини молодого на знак укладення попередньої домовленості про майбутнє весілля. Хліб пов'язаний з життєвими циклами людини – від її народження до смерті, тому цілком логічне його використання на святі об'єднання душ: адже саме весілля в традиційному українському суспільстві символізувало народження сім'ї й продовження в поколіннях [3, с. 43]. Старший сват підносить дівчині хліб, примовляючи: [Про|си^емо в'і|д на|шого молодого|го стр'і|л'ц'а| св'ати|ї хлі|б при|н'а|ти а тоді|бу|де^{мо} розмовл'а|ти]. Якщо таке рішення було позитивним, сторона молодої просто приймає хліб, або ж відбувається взаємний обмін хлібом між двома родами – батько молодої розмотує хустку, у яку цей хліб загорнутий, цілує його та запрошує сватів до столу. У разі негативного рішення, принесений сватами хліб повертають родові молодого: [Ба|т'ко кла|ў на ст'і|л хлі|б у ху|сі|ї / та|ї каза|ў /ми|щче не^у ду|майем од:ава|т' вона|ў нас|щче молода|/ шука|їте соб'і|з Бо|гом] [1, с. 123]. Атрибутивну функцію виконує хліб і під час запрошення молодими хрещених на весілля – його разом із подарунком, найчастіше скатертиною, підносять в знак пошани до хрещених.

Ху^лстка також є невід'ємним атрибутом весілля. Колись, якщо дівчина була згодна вийти заміж, то мала пов'язати нареченому хустину. Сват казав: [В'із'ми^л/ ба^лт'к'іус'ка до^лчко/ ху^лстку і зав'азуї же^нниху^л на л'і^лву ру^лку]. На початку весілля наречена одягає на голову свою прозору хустину – символ дівочості та цноти. Якщо після шлюбної ночі підтверджувалася її чесність, свекруха покривала її білою хустиною-дарунком [5, с. 98]. У наш час обряд покривання молодої проводиться в перший день весілля. [Вона^л захо^лдила з:а^лду наре^че^лної/ намага^лйчис' зн'ати прозо^лру мате^лрію/ а молода^л в'ідхил'ала го^ллову// Тод'і^л ма^лт'ір захо^лдила з і^лншої сторони^л і молода^л в'ідхил'ала го^ллову ў дру^лгу сто^лрону// На тре^лт'ій рас:ве^ккру^лха ц'ілува^лла го^ллову наре^че^лн'ій/ а та б'іл'ше не^л одхил'алас'/ а ма^лти зн'іма^лла фату^л та кла^лла на своїу^л ру^лку/ чи на сту^лло// Післ'а то^лго/ ма^лти бра^лла б'ілу ху^лстку і ўд'іва^лла на го^ллову молод'і^л]. На цьому весільна гра закінчувалася. Молода більше не пручалася, і з цієї миті її не можна було називати словом – „наречена” , а тільки „заміжня” чи „дружина”. У цій білій хустці молода повинна була ходити, щоб відрізнитися від неодружених дівчат.

Коли дівчина не хоче йти заміж за хлопця, що до неї сватається, то не перев'язує сватів рушниками, а молодому дає гарбуза^л [2, с. 64]. Сватам було неприємно іти з таким результатом, тому раніше вони, коли виходили з хати, закривали спиною двері, щоб до дівчини більше ніхто не сватався. Результат негативного сватання на досліджуваній території позначають так: гарбуза^л дали', гарбуза^л приніс. [Йак не^лсе' хло^не^лц' гарбуза^л із сва^лтан':я / то це дл'а н'о'го/ вели^лкий позо^лр], [Д'і^лвчина мо^лже дава^лти гарбузи^л/ ск'іл'ки хо^лче/ але^л по^лт'ім про не^лйі бу^лде ходи^лти сла^лва йак про горд'а^лчку].

Колись невід'ємним атрибутом на весіллі був ко^жжу^лх. Його вивертали зсередини, щоб показати, який він пишній, теплий [1, с. 127]. [Шчоп жит':а молоди^лх було бага^лтим та те^лплим сади^лли йі^лх на ко^жжу^лх]. Уважалось, що кожух – символ багатства, тому місце молодих було на кожусі під іконами. Після того, як сіли молоді, їм співали вихваляючих пісень.

Головим атрибутом весілля є ритуальний хліб – коро^лва^лй. Він, як культурний символ ритуалу, за віруваннями наших пращурів, характеризує оновлення всесвіту. Підготовлене тісто наділяється символікою колективності роду, позаяк основні інгредієнти (борошно, вода, масло, яйця, сіль) у пісенному фольклорі збирають із певної кількості полів, джерел (криниць) та господарств. Випікання коро^лваю передбачає акти, які здійснюються біля печі з помелом, пікною діжею чи з хлібною лопатою. Окремої уваги потребують дії з водою, якою коро^лвайниці миють руки після вимішування тіста. Зокрема, ця вода вважається цілющою: спершу нею вмивають всіх учасників обряду, а відтак виносять в садок і виливають під фруктове дерево або в те місце, “де люди не ходять” [1, с. 125].

Нижній шар коро^лваю замішують з темнішої муки – як символічне зображення хтонічного світу, землі, ниви. Зерно (жито, пшеницю), яке сиплють на нього, ніби засіває “ниву” житнього тіста. У подошву коро^лваю клали мідні монети, які були червоного кольору, а отже природним символом

підземного світу. Кладуть в тісто яйця, що символізували єдинопочаток. Нарешті, елементи верхнього рівня засвідчують символічні паралелі з образом рослини (дерева) [3, с. 86]. Адже термін “шишка” насамперед уособлює плід лісового дерева. Приклад цього є в місцевому весільному фольклорі: [Ої сва|ше^нчки/ на|ш^і голу|бочки/ Си|пте ши|шечки йак гор^і|ше^нчки.] .

Якщо зобразити зазначені паралелі у вигляді схеми, то послідовність “дно (короваю) - зерно - гроші - яйця - оздоби (шишки, пташки тощо)” буде майже тотожною послідовності головних світотворчих елементів “земля – метал – вода – дерево – вогонь” [5, с. 42]. Відповідні елементи – це матеріальна основа світу, який, за давніми віруваннями, виник із шлюбу в містичні часи. Гармонія чоловічого й жіночого є запорукою порядкового розташування цих елементів, а отже, і Всесвіту. Якщо перші чотири елементи в схемі короваю субституційовані досить чітко, то останній (вогонь) майже відсутній. Наявність його символіки стане зрозуміла, якщо згадати про те, що вогонь, світло або Сонце перебувають у центрі (душі) кожного організму. У короваї такою “душею” є центральний елемент, яким наділяють молодь.

Функції короваю в обрядодії не вичерпуються центральним його статусом: він становить і її центральний символ, до якого, як до центру чи точки семіотичного перетину, стягуються інші символічні дії – за своїми конструктивно-символічними елементами та функціональним навантаженням коровай може розглядатися як еволюція Світового Дерева, яке позначає центр світу, з’єднує рівні світобудови, маркірує джерело світотворчих сил.

Невід’ємними атрибутами короваю є калина та барвінок, які використовують для прикрашання. Калина уособлює красу, кохання, материнство, кров, безсмертність роду, вогонь, національне відродження, жіночість, життя. Червоний колір спілих ягід калини втілював жіночу красу: «Ой ти, дівчино, червона калино! Уста твої рум’яні, як калина!». Калину клали гілочками по верху, а барвінок спершу сплітали вінком, а потім оперізували ним коровай, а також складали з обох рослин букети тощо. Обидві рослини мають певну символіку: “Барвінок для життя доброго, а калина – чесність”. [Кали|на і кв^ітки| на корова|її означа|ли/ шчо молода| чи|ста]. Молодому коровай прикрашає мати барвінком. Барвінок – символ радісної життєвої сили, вічності, міцного юнацького духу. [При^краша^іють^ь корова^ї дру^шки кали^ною/ п^ідпер^і| зуйут^ь че^рво^ною стр^ічкою/ оповива^іють^ь в^інком] [1, с.126].

Роспо|діл корова|їу репрезентує символіку обміну, а не звичайної роздачі, і виконує правову функцію. Адже того, хто “на короваї” збрехав про подарунок, громада ніколи не обирала на жодну сільську посаду, а його вчинок визнавали гріхом [2, с. 86]. [Ве^нс^іл^ний ста^роста д^ілит^ь корова^ї/ а бойа^рин п^ідно^сит^ь по ски^боц^ь: і го^ст^ам/ Ста^роста вир^іза^іє з корова^їу голупк^ії і від: а^їє їх на тар^ілц^і і молоді^м]. Потім староста відрізає і дає матері великий шматок, для тих, хто не зміг прийти на весілля: «На небі місяць ясний, а на столі коровай красний, ясне сонечко додолу, золотая тарілочка до столу. Засвіти, Боже, з раю нашому короваю, щоб було видненько, краяти дрібненько». Останніми обдаровували короваем музик, їм дістається спід короваю. Вони співають : [Ої бу|ї корова|ї великим/ йак си|то/ а де ж його

поді́то/ Ой чи його пташе́чки розне́сли/ ой чи його го́стам роздали́]. За повір'ям, шматок короваю наділяв того, котрий спожив його, додатковою життєвою енергією: “Коровай гості несли додому і ділили всім домашнім, щоб молоді не дрімали”. Загалом, коровайне “дно”, а також запечені в хлібному виробі яйця та гроші, за місцевими уявленнями, мають надзвичайні властивості. Зокрема, баби хотіли взяти яйця для того, [шчоп живі́т їм не́ болі́в]. Гроші вважалися щасливими для торгу; вибираючись на базар, їх клали в кишеню [3, с. 135].

Атрибутивне навантаження мають ши́шки – весільні борошняні вироби, які готували із того тіста, що й коровай. За формою вони нагадували і символізували небесні зірки. На весіллі співали: [Та не́чи́ / ма́ти/ калачі́ / Та не́чи́ ма́тінко/ на меду́ / Їа ш то́бі́ дру́же́чок наве́ду/ / Та не́чи́ / ма́тінко/ з ши́шка́ми / Не́ сама́ їа їду / з дру́жка́ми]. Символіка ши́шок в українському весіллі є доволі очевидною – оновлення світу, продовження роду. Традиційно, ши́шки дарувались під час запрошення на весілля, але сучасні молоді замінюють ши́шки на хліб.

Без рушника́, як відомо, не відбувається весілля. Ним перев'язують старостів, обдаровують родини, кладуть на нього коровай, а також прибирають хату. Рушником благословляють на щастя в житті. [Їаки́що́ ді́ўчина хоті́ла за́мїш за хлопця́ то пере́в'а́зувала сваті́ў рушника́ми/ їа́кі́ сама́ вишива́ла]. Виряджуючи молодих до вінця, матері зав'язують їм руки рушником і виводять з двору, тримаючись за його кінці, що є символом злуки. Колись на весіллі використовували рушники, на яких було вишите Світове дерево. Зображення Світового Дерева на рушнику під час його виготовлення набувало характеру магічної дії, спрямованої на впорядкування та забезпечення простору. В українській міфологічній системі концепт Світового Дерева втілено в образах вишні, верби, калини, дуба тощо [1, с. 82]. Для села Кам'янка характерне зображення дерева з п'ятьма гілками. П'ять гілок (2 пари і верхівка) поділяють простір зображення по горизонталі на три частини – верх, середину і низ. Саме такий тричленний поділ є атрибутом Світового Дерева.

До революції в нашому селі на дівич-вечорі ўбира́ли в'ільце́. Це гілка вишні чи калини, устромлена у високу хлібину, її прикрашали квітами, кольоровими стрічками, калиною. Гілочка обгортали ще й тістом і випікали у печі. Вільце символізувало дівочу красу, незайманість, молодість. Це прощання дівчини-нареченої з дівочою свободою, з чудовою порою дівування. Співали друшки: [Благослови́ / Бо́же/ благослови́ / Бо́же/ Нам в'і́лечко зви́ти/ Цеї́ ді́м звесели́ти], [Ой ми в'і́лце́ ви́ли/ А ме́ду не пи́ли/ Та ўсе те́йе пи́во/ зеле́нейе вино́]. Вільце стояло вкінці стола впродовж усього весілля. Молодий викупляв вільце. По закінченні весілля дружки розламували по шматочку вільця.

До 40-х років побутував весільний головний убір – в'іно́чок, а згодом його замінили на ве́л'он, фату́. Деякий час вінок ще частково використовували, одягаючи у суботу, а вельон-фату – в неділю. У 80-ті роки під фату до білого вінка стали чіпляти всього одну білу стрічку. Дівчата сівали: [Ой під мосто́м /

мо|стом/ пла|вайут' кача|та// Га|рній то|ї в'іно|чок/ шчо сплели| д'їуча|та]. Вінок для нареченої виготовляли дружки, оскільки самій молодій шити собі вінок заборонялося традицією. Раніше його робили так: з конопляних ниток робили обруч-арку під вінок, на який нашивали барвінок, квіти з паперових стружок, зелені гілочки аспарагуса (вазон, який в селі називають «невеста»). Вінки були круглі, але ззаду без квітів і підковоподібні, від вуха до вуха. В'язали стрічки у певному порядку [1, с. 124]. [П'ї|сл'а обр'аду покрива|н':а молодо|її|її в'іно|к од'ага|ли на го|лову ста|ри|ї дру|шч'ї або|моло|ди|її се"стр'ї| і збе"р'їга|ли його по|т'їм/а коли|від:ава|ли за|м'їш оста|н:у дочку|/ в'іно|к од'ага|ли на го|лову ма|те"р'ї// Стр'ї|чки в'їд:ава|ли дру|шкам/ шчо пшви|дко ви|їшли за|м'їш].

З давніх часів вважається, що світло палаючої св'ї|чки відлякує негаразди і обіцяє нареченим комфорт у спільному помешканні. Вона освітлює таїнство виготовлення короваю, його прикрашання, посади молодих, ритуальну трапезу, розподіл короваю, зміну дівочого головного убору на жіночий. Вінчальні свічки зазвичай запалюють під час Вінчання, вони виступають як символ духовного єднання молодят. [В'їнча|л'її св'ї|чки молод'ата ма|їут' заду|ти одноча|сно на до|вге сп'ї|л'їне жит:а// То|ї до|їше проживе|/ у ко|го н'їд час в'їнча|н:а св'ї|чка зали|шит'с'а до|їшоїу// Пога|но/їакишо| н'їд час в'їнча|н':а св'ї|чка га|сне].

Обручка, як символ єднання чоловіка та жінки, займають одне із провідних місць на весіллі. Вони мають бути круглі та гладкі, без різьблення, насічок і каменів, щоб і життя складалося гладко. Вважається, що обручка є безкінечною, не має ні початку, ні кінця, як час, повертається до свого початку, як життя. А форма колечка така ж, як форма Сонця та Місяця [3, с. 137]. Існує повір'я, що безіменні пальці людини є нерозлучними, і щоб молоді не розлучились, на ці пальці одягають обручки. Масивні весільні обручки – до багатства, статків. Одружуватись з батьківськими обручками – повторити їхню долю. [Н'їко|му не"мо|жна дава|ти м'ї|р'ати обру|чки н'ї до/ н'ї н'ї|сл'а ве"с'ї|л':а// А от не"наро|ком доторкну|тис'а до обру|чок молоди|х на ве"с'ї|л':ї / до св'аткува|н':а вла|сного// Їакишо|/ над'ага|їючи обру|чку/їпусти|ти їїї| / бу|ти зра|д'ї].

На досліджуваній території існує традиція обдаровування зятем тещі за дочку. Для його номінації використовують лексему чо'боти. [Їакишо|молода|була|че|сна/ то їїї|ма|ти отри|мувала ї дар чо|боти / за хоро|шу дочку|]. Теща боса з брудними ногами – мусить зять помити їй ноги. Бояри приносять миску з водою і рушник. Зять пробує воду рукою й вирішує погріти її, запалює сірники та підносить до води. Знову пробує, чи нагрілась. Навколо сміх, жарти. З'ять приказує: «Мені батько не милий, мені мати не мила, Мені теща родина – вона жінку родила!». Надіває тещі чоботи. Вона вередує, що великі. Зять кладе в чоботи гроші, і так разів зо три. Накінець чоботи якраз. Теща цілує зятя. Танцюють разом танець. Усі співають: [Оце ш ті'її чо'боти / шчо з'ат' даў / А за ті'її чо'боти до'чку вз'а'ў / Чо'боти / чо'боти ви моїї/ Нароби|ли кло'пону ви ме"ні'].]

Традиційним весільним елементом є *пере"в"ї"с при"даного* нареченої в будинок чоловіка. Майно нареченої ще називається *по"сах*. Колись разом з молодою забирали скриню, подушки, постільну білизну, одяг. Мати давала дочці хлібину, сестра (щоб ніхто не бачив) везла сорочку, дві ложки, перев'язані стрічкою. Свахи співали: [*В"їд:а"їте нам д"ї"ўку / шче б"ї"лу пост"ї"л"ку/ чоти"ри поду"шки пухо"вих/ чоти"ри соро"чки л"онко"вих . І скри"н"у/ і пе"ри"ну/ і ў д"їм / господи"н"у// З на"ми Мар"ї"їко/ з на"ми до чужо"її ма"ми/ м"їш чуж"ї"її л"уде / ха"ї тоб"ї" там до"бре бу"де*].

Отже, використання лексем на позначення традиційних весільних атрибутів с. Кам'янка має давню історію. Більшість виявлених назв має чітко визначену етимологію, майже всі вони праслов'янського походження й використовуються як в українській літературній мові, так і в її діалектах. Відбулася трансформація використання лексем традиційної весільної атрибутики або й повна їх втрата. Коровайний обряд майже зникає разом із дівич-вечором. Починають замовляти весільне печиво в хлібопекарнях, і в переважній більшості тільки коровай. Відсутній обряд плетення вінка молодій. Символічного значення набуває обряд покривання молодої. Повністю зникають з обрядовості головні убори: у молодої – очіпок і в молодого – шапка. Утрачені обрядодії зі свічами на порозі, за столом, тільки використовуються свічі під час вінчання в церкві. Отже, традиції зазнали змін з унесенням новацій у весільну обрядовість, що призвело до часткової втрати архаїчної весільної атрибутики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прищепа Л. О. Нарис про село Кам'янку Попільнянського району Житомирської області. – Миргород: ВАТ «Миргородська друкарня», 1999. – 211 с.
2. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.
3. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – 254 с.
4. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. – К. : Наук. думка, 1984. – 228 с.
5. Романюк П. Ф. Поліське весілля: обряд і лексика Полісся: мова і культура, історія. – К.: Наукова думка, 1991. – 399 с.